

Tarvitaan ”vain” idea!

Olli Löytty

Essee on helppo kirjoittaa. Tarvitaan yksi kantava idea ja hieman draamantajua. Pitää vain päättää, mistä kannattaa lähteä liikkeelle ja mihin lopettaa, ja väliin jäävä osa muotoutuu sitten miltei itsestään alun ja lopun ehdoilla.

Essee on vaikea kirjoittaa. Ensimmäistäkään sanaa ei saa paperille. Heti kun ottaa kynän käteensä tai asettaa sormensa näppäimistölle, aivot lakkaavat toimimasta. Tuntuvatpa ajatukset aivoissa syntyessään kuinka kirkkailta ja selkeiltä tahansa, ne muuttuvat paperille kirjoitettaessa sekasotkuksi. Ehdottomasti olennaisinta esseeseen kirjoittamisessa on kuitenkin se, että siinä tarvitaan vähintään se yksi idea.

Ylioppilaskirjoituksissa äidinkielen esseeseen aihetta ei onneksi tarvitse temmata tuulesta. Yo-esseesti saa valittavakseen koko joukon laajan elämänpiirin kattavia otsikoita ja tehtävänantoja. Aiheen valinta on keskeinen osa koetta, sillä juuri se saattaa ratkaista, onko esseeseen kirjoittaminen helppoa vai vaikeaa.

Tehtävänannon pitää olla tarpeeksi kiinnostava, jotta se saa mielikuvituksen liikkeelle – asiakirjoittamisessakin näet tarvitaan mielikuvitusta. Sen lisäksi vähintään tarpeellista on tietysti se, että ylipäänsä tietää asiasta jotakin.

Helppoimmalta vaikuttava tehtävänanto ei ole aina paras ratkaisu, sillä se ei tarjoa kirjoittajalle tarpeeksi ajatuksellista vastusta. Sitä tarvitaan esimerkiksi siitä syystä, että kirjoittaja osaisi välttää latteuksia. Esseetä arvioitaessa kiinnitetään nimittäin aina huomiota siihen, onko kirjoittajalla jotain sanottavaa. Taitava kirjoittaja saa toki aikaiseksi tekstiä, mutta jos tekstistä puuttuu varsinainen asiasisältö, kauneimmatkaan kielelliset ilmaisut eivät pelasta sitä.

Jotta latteuksia osaisi välttää, sellainen on ensin tunnistettava. Lattea tarkoittaa mau(stama)tonta, mitäänsanomaton, jaarittelevaa, tyhjänpäiväistä, kliseemäistä. Jos asia on sanomattakin selvä, sitä ei useinkaan tarvitse sanoa. Usein se ensimmäisenä mieleen juolahtava huomio tai vertaus ei ole kiinnostava, saati ilmaisuvoimaisin. Lukijaa ei hurmata arkisella jutustelulla. Äidinkielenopettajan tai sensorin sijaan lukijan paikalle kannattaakin kuvitella tyttö tai poika, johon haluaa tehdä vaikutuksen. Se ei onnistu, jos kirjoittaa ainoastaan itsestäänselvyyksiä.

Omaperäinen ei ole koskaan latteaa. Esseessä tarvittava omaperäisyys ei tarkoita teeskennellyn taiteellista vaan sitä, että kirjoittaa itsensä näköistä tekstiä. Silloin kun otsikko tai tehtävänanto antaa siihen mahdollisuuden, on hyvä käyttää esimerkkinä omia kokemuksiaan ja havaintojaan. Ylimalkaan on aina vaikuttavaa, kun kirjoittaja tietää mistä puhuu. Joskus kannattaa laittaa reilusti itsensä peliin (kunhan se vain palvelee kyseisen esseeseen tarkoitusta).

Kaikki tekstit on kirjoitettu jostakin näkökulmasta. Se on olennaista myös esseeseen sisällön kannalta. Näkökulma voi olla liian suppea tai vinksallaan tai se ei muutoin palvele esseeseen tarkoitusta. Usein on hyödyllistä muotoilla esseelle kysymysmuotoinen tehtävänanto ja punnita sitten valittua näkökulmaa sillä perusteella, auttaako se vastaamaan tuohon kysymykseen. Kun on löytänyt tehtävänantoon sopivan näkökulman, kirjoitus pysyy kurssissaan eikä eksy sivupoluille.

Näkökulmaa kannattaa miettiä myös siltä kannalta, kuinka ilmeinen ja arvattava se on. Omaperäisimmät oivallukset syntyvät usein siitä, että osa katsoa jotakin asiaa totutusta poikkeavasta suunnasta. Epätavallinen näkökulma paljastaa uusia puolia tutuistakin ilmiöistä.

Jokaisella tekstillä on myös kertojansa. Kun romaanissa käytetään yksikön ensimmäistä persoonaa, kyse on fiktiivisestä hahmosta, mutta esseeseen kaltaisen ”asiatekstin” tapauksessa ”minä” on sen kirjoittaja. Jos kirjoittaja ei pysy kertojan roolissaan, lukija joutuu

näkemään erityistä vaivaa tunnistaakseen tekstin näkökulman eikä silloin ymmärrä myöskään sen tavoitteita.

Kertojan yksinvalta ei tarkoita kuitenkaan yksinäisyyttä vaan sitä, että kerronta pysyy tiiviisti kirjoittajan ohjauksessa. Esseessä on usein perusteltua referoida myös muiden esittämiä näkökohtia, mutta ne kannattaa aina kierrättää oman pään ja ajattelun kautta ja ilmaista sitten omaan suuhun sopivin sanoin.

Sisältöaineiksia ei tietystikään lätkitä paperille sattumanvaraisessa järjestyksessä. Esitysjärjestys on onnistunut silloin, kun se ei vedä erikseen huomiota puoleensa. Jos joutuu kirjoittamaan runsaasti tekstinsisäisiä viittauksia (”kuten edellä mainitsin”, ”kuten tulen myöhemmin osoittamaan”), rakenteessa on jotain vialla.

Etenkin silloin, kun essee perustuu ongelmanratkaisuun, lukijaa pitää kuljettaa tiukasti mukana tulkintojen ja väitteiden perusteluissa. Vaikka lukijaa ei pidä aliarvioida – lässyttäminen ei ole asiatekstissä koskaan toimiva tyylilaji – hänet pitää vakuuttaa tekstissä esitettyjen väitteiden pitävyydestä ja johdonmukaisuudesta. Perusteluiden pitää löytyä itse tekstistä, ei rivien välistä. Havainnollisten esimerkkien käyttäminen on usein toimiva keino saada lukija vakuuttuneeksi esseessä esitetyistä väitteistä.

Kirjallisuudenlajina essee sallii monenlaisia tyylillisiä ja rakenteellisia ratkaisuja, mutta ylioppilaskokeissa tekstin täytyy olla argumentaatioltaan johdonmukainen ja eheä. Ristiriita on esseessä hyvä lähtökohta, mutta tekstin sisäiset ristiriitaisuudet ovat aina merkki siitä, että argumentaatio ei toimi.

Jos esseen kirjoittaminen tuntuu vaikealta vaikkapa vaativan aiheen tarjoaman vastuksen takia, voi lohduttautua sillä, että joskus fiksuimmat ajatukset syntyvät ankaran paineen alla. Totta on toisaalta sekin, että luovuus kukoistaa ihmisen ollessa rennoimmillaan. Siksi on tärkeää oppia tuntemaan omat rajansa kirjoittajana. Kun osaa arvioida, millaiset asiat saa helposti paperille ja mihin taas vaaditaan itkua ja hammasten kiristämistä, osaa myös valita itselleen parhaiten sopivan aiheen. Silloin esseen kirjoittaminen on paitsi palkitsevaa myös mukavaa.

*Kirjoittaja on FT, Turun yliopiston tutkija ja
Ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksen jäsen.*

Ylioppilastekstejä 2014. SKS. ÄOL.